

los pueblos que tienen vida en España puedan ser libres en ella» (pàg. 135). Tanmateix també és de remarcar que el disgust que mostrava el rei davant de la retolació en català de l'Exposició del Moble ara seria impensable, o en tot cas el rei actual el dissimularia totalment.

Tenen un especial interès tots aquells capítols en què l'autor dona un testimoniatge personal i directe d'esdeveniments i personatges, tant en els primers anys de vida pública de Puig, com en l'època en què deixava la política. Les pinzellades que dona del rei Alfons XIII —a qui reconeix talent natural i superioritat sobre els seus cortesans— o de Miguel Primo de Rivera són molt interessants, i a estones hi pot sortir un sarcasme.

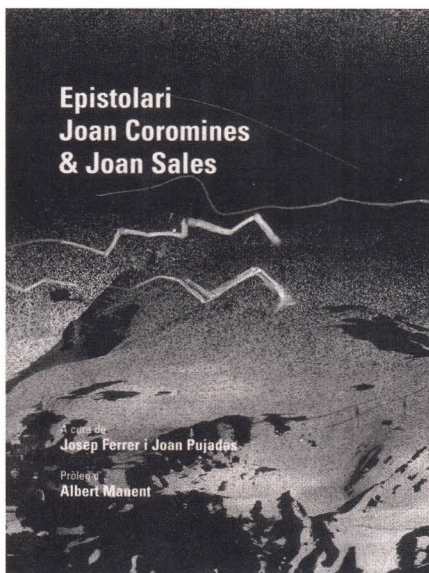
Tot i que és capaç de plantejar amb gran precisió un ideal català tan plausible com el de «la Catalunya petita que no té més aspiracions que la de donar-se una civilització i fer-se apta per a col·laborar en la vida universal» (pàg. 10), sovint Puig se'n mostra aquí d'un maniqueisme acusat, propi de molts homes de partit que no volen o no poden ser simplement homes de país. Puig —o bé aquest Puig que evidentment no arribà a polir els seus textos d'aquest volum— posa sempre en un pedestal les virtuts de la cultura clàssica, i veu en tot tipus de «bàrbars», del Nord o del Sud, i sovint especialment de l'esquerra, la font de tota decadència i de tota desnaturalització del nostre món.

Tal com ha arribat fins a nosaltres, aquest llarg esbós de memòries de Puig i Cadafalch té moltes llacunes, i sorprèn que alguns cops incorri en errors cronològics que han hagut de ser corregits en nota pels editors. Per cert, que moltes de les notes afegides a l'edició, però, resulten innecessàries perquè es limiten a donar les mínimes dades biogràfiques de personatges que sovint ja es poden trobar a qualsevol enciclopèdia. Ens hauria interessat, per exemple, conèixer coses de la seva enemistat de maduresa amb Lluís Domènech i Montaner, i no en diu res; de Domènech en parla, però amb correcció i sense gaires explicacions. Menys trobarem encara d'un altre dels grans noms de l'època que no congenià amb ell, Joaquim Torres-Garcia, de qui, per no haver-n'hi, no hi ha ni el seu nom esmentat a les pàgines del llibre.

Ell mateix, però, és prou lúcida, i en un moment determinat s'autodescriu amb una frase que pot servir d'epitafi: «Jo sóc un mort, cal dir-ho, sense ganes de resurrecció, que avui he parlat com de vegades diu que parlen els morts» (pàg. 290).

En Sales proposa i en Coromines disposa

per Montserrat Bacardí

Epistolari Joan Coromines & Joan Sales.

A cura de Josep Ferrer i Joan Pujadas.
Fundació Pere Coromines, Barcelona,
2004.

«El meu lema és sempre: "L'editor proposa i l'autor disposa"» (pàg. 338), escrivia Joan Sales el 2 de maig de 1973, i el 28 de gener de 1980 reblava: «en Sales proposa i en Coromines disposa» (pàg. 404), unes afirmacions que causen una certa estupefacció en boca d'un dels editors catalans més intervencionistes de tots els temps. Aquesta correspondència, però, la ratifica. Primerament, ni que només sigui des d'un punt de vista quantitatiu: vuitanta-vuit cartes de Sales enfront de vint-i-nou de Coromines (a les quals caldria afegir-ne set de perdudes), intercanviades al llarg de vora quaranta anys, de 1946 a 1983. En segon lloc, el lema queda corroborat, a pesar de les discrepàncies, per l'actitud de conjunt dels interlocutors.

La relació comença amb una carta de

gratitud de Joan Coromines per la ressenya que Sales havia publicat als «Quaderns de l'Exili» de la *Miscel·lània Fabra*, a cura del filòleg (és reproduïda a l'annex del volum, al costat d'altres documents valuosos que els curadors de l'*Epistolari* han tingut l'encert d'incorporar), i s'estronca amb la mort precipitada de Sales. En les primeres cartes de l'un i de l'altre ja s'observa bona part dels neguits comuns que els mantenen units en el mateix bàndol: per damunt de tot, una convicció insubornable, formulada per Coromines: «Catalunya primer que tot» (pàg. 58), amb el benentès que el terme inclou tots els territoris de parla catalana; l'interès per l'ús de la llengua pròpia, evident en el professor de filologia romànica de la Universitat de Xicago i menys obvi en el «filòleg frustrat» (pàg. 61) que es considerava l'editor expatriat dels «Quaderns»; i, també, la certesa que, a fi d'assegurar-se resultats tangibles, calia treballar damunt el terreny, que l'exili polític, fet i fet, ja havia conclòs. Mentre que Sales va poder tornar de seguida, la immensa obra que Coromines desplegava li ho va impedir fins al 1967, en què va jubilar-se, si bé cada any va passar bones temporades aquí, recorrent els territoris que estudiava.

La distància física va afavorir l'encreuament de cartes. La comunicació, un cop trencat el gel, ja no es va interrompre mai més. Els interessos concrets, allò que els duia a agafar la ploma, van anar canviant, com és natural, al llarg dels anys. Sovint era Sales qui duia la iniciativa i feia partícip a qui tenia per un mestre sense reserves de les seves impressions sobre el rumb del país i de la llengua i, al mateix temps, li proposava tota mena de projectes i li'n consultava d'altres. Els silencis de Coromines de vegades s'allargaven, però Sales perseverava, insistia amb dèries noves i velles com si res. Ha estat prou dit: tots dos tenien un caràcter fort, un tarannà lluitador

i lúcidament optimista que els duia a mantenir-se fermes en els seus punts de vista. No obstant això, van esdevenir còmplices d'un munt de pensaments i d'experiències.

Pel filòleg brillant i reconegut, Joan Sales era un interlocutor cultivat i despert, un novel·lista innovador, un col·laborador eficient de diverses campanyes d'enquestes toponímiques per a l'*Onomasticon*, un editor benemèrit que va publicar-li el primer recull de treballs de la postguerra, *Lleures i converses d'un filòleg* (1971), un informador valuós i una veu crítica i tossuda que li feia replantejar qüestions de normativa contínuament i l'arreglervava en el sector més permissiu de l'Institut d'Estudis Catalans. Per la seva banda, Sales va intentar de bon principi que Coromines fos «dels nostres» (pàg. 67) (va publicar, així, la seva primera carta als «Quaderns de l'Exili» sense permís) i va posar tots els mitjans que tenia a l'abast per «explotar-lo», per esprémer una deu de coneixements que li mereixia un respecte fabulós i per atorgar-li una projecció pública, decisiva en la societat del moment: es tractava, al capdavall, de convertir-lo en «el nostre segon Pompeu Fabra» (pàg. 288).

De tota manera, les divergències van aflo-
rar més d'un cop. La més persistent, la que
els va fer escriure cartes de prop de vint
pàgines impreses, va sorgir arran de la pro-
posta d'alguns escriptors vinculats a «El

Club dels Novel·listes» —Xavier Benguerel,
Noel Clarasó i Joan Oliver— de crear una
«Acadèmia dels Novel·listes» capacitada
per a prendre acords de normativa al
marge de l'Institut, atès que entenien
—Sales el primer de tots— que no es po-
dia fer novel·la contemporània versemblant
amb instruments obsolets. No tan sols va
plantejar més permissibilitat quant al voca-
bulari i a algunes construccions sintàcti-
ques (les dues dotzenes de llicències que
s'havia permès a *Incerta glòria*), sinó fins
una reforma ortogràfica, empès per l'obsti-
nació que calia forjar un model de llengua
funcional, apte per a tothom, proper a la
naturalitat, a la senzillesa i a la parla es-
pontània (de les persones, naturalment,
que parlaven amb correcció). En el fons,
rere la proposta, hi planava la por, una por
atuïdora que havia anat apoderant-se de
les consciències més clarividents: «el tor-
rent migratori dirigit» (pàg. 99) no ces-
sava i la «deserció en massa d'un poble»
(pàg. 203) ja no es veia gaire lluny, com
posava de manifest l'arrencada d'una nova
generació —la primera en la història— de
novel·listes catalans que escrivi-
en en castellà. Coromines rebatia els arguments de
Sales d'un a un amb fermesa i convicció, a
partir de la idea bàsica que no es podia ac-
tuar amb presses en qüestions tan delica-
des i complexes, d'incalculables
repercussions socials, i no parava d'acon-

sellar-li prudència, astúcia i comprensió:
«no avanceu sinó amb seny de vell i cor de
jove» (pàg. 221). Sales, incansable, repli-
cava, contraatacava, matisava de nou,
però, en el moment de prendre decisions,
acatava sense dubtes l'autoritat de Coromi-
nes, i s'afanyava a deixar constància «que
em teniu *sempre* al vostre costat» (pàg.
196) i, fins i tot, es mostrava a punt de
corregir: «no us alarmi res del que pugueu
trobar d'errat en llibres meus, ja que no
tinc cap inconvenient, al contrari, a rectifi-
car allò que sigui errat» (pàg. 198).

En un dels molts projectes en què Sales
va voler embrancar Coromines és en la pu-
blicació de les cartes que avui, gairebé mig
segle més tard, han sortit a llum. Se n'ha-
vien intercanviat un munt de llargues i den-
ses i, pel novembre de 1959, Sales va
tenir la pensada d'escriure'n de noves, des-
prés d'un descans merescut, amb aquest
objectiu. Ja hi havia trobat títol: *El català
usual*. La iniciativa reflecteix l'interès pal-
lari que hi veia, probablement perquè sa-
bia com «provocar» el mestre, com treure'n
suc. Llegides avui, les que ens han quedat,
causen una fruïció enorme, tant per les
qüestions de què hi tracten (moltes encara
actuals, malauradament) com per la ma-
nera prodigiosa com les exposen tots dos.
Perquè, en paraules de Coromines, «Hi ha
tantes coses que m'agraden a les vostres
cartes...» (pàg. 268).